

І. С. ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДРЯДНИКА ЗА ДОГОВОРОМ ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТА ПОШУКОВИХ РОБІТ

Досліджено відповідальність підрядника за порушення зобов'язання за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт. Розглядаються умови та форми цивільно-правової відповідальності підрядника за вказаним договором.

Ключові слова: договір підряду на проведення проектних і пошукових робіт, підрядник, умови відповідальності, форми відповідальності.

Исследуется ответственности подрядчика за нарушение обязательства по договору подряда на проведение проектных и изыскательских работ. Рассматриваются условия и формы гражданско-правовой ответственности подрядчика по обозначенному договору.

Ключевые слова: договор подряда на проведение проектных и изыскательских работ, подрядчик, условия ответственности, формы ответственности.

The article is devoted to researching of contractor's responsibility for breach of obligations according to the turnkey contract on construction of design and survey work. Conditions and forms of contractor's civil and legal responsibility according to the mentioned contract are considered.

Key words: turnkey contract on construction of design and survey work, contractor, conditions of responsibility, form of responsibility.

В останнє десятиліття в Україні почастишали аварії в галузі будівництва. Якість збудованих об'єктів безпосередньо залежить від якості проведених до початку будівництва проектних і пошукових робіт. Тому актуального значення набуває питання відповідальності підрядника за неналежне виконання зобов'язання за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт.

Дану проблематику порушували торкалися у своїх працях такі науковці радянського періоду, як Г. Л. Знаменський, В. О. Рассудовський, Є. А. Панфілов, Ю. Г. Басін та ін. У сучасній українській юридичній літературі окремі аспекти відповідальності підрядника за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт розглядали М.В. Венецька, А.І. Дрішлюк, В.М. Коссак, В.М. Крижна, Н.С. Кузнецова, Б.К. Левківський, В.В. Луць, О.О. Підпригора, І.Є. Якубівський, В.Л. Яроцький та інші вчені. Проте питання цивільно-правової відповідальності підрядника за вказаним договором потребує детальнішого вивчення крізь призму норм Цивільного кодексу України та практику їх застосування при розгляді справ у судах.

Підставою цивільно-правової відповідальності підрядника за вказаним договором є наявність складу цивільного правопорушення. У юридичній науці домінуючою стала концепція складу цивільного правопорушення, до якого входять такі умови: 1) протиправна поведінка (дія чи бездіяльність) особи; 2) шкідливий результат такої поведінки (школа); 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою; 4) вина особи порушника¹.

Лише за сукупності всіх чотирьох умов цивільного правопорушення може наступати відповідальність підрядника за договором підряду на проведення про-

ектних і пошукових робіт. Даний підхід послідовно використовується при вирішенні судових спорів щодо проектних і пошукових робіт².

Цивільно-правова відповідальність підрядника за договором підяду на проведення проектних і пошукових робіт визначається сторонами у договорі відповідно до загальних норм про відповідальність за порушення зобов'язання (Глава 51), загальних положень про підряд (§ 1 Глави 61) і норм про підрядання проектні та пошукові робіт (§ 4 Глави 61) ЦК України.

У § 4 Глави 61 ЦК України «Підряд на проектні та пошукові роботи» відповідальності присвячена лише ст. 891 «Відповідальність підрядника за недоліки документації та робіт». У ч. 1 цієї статті зазначається, що підрядник відповідає за недоліки проектно-кошторисної документації та пошукових робіт, включаючи недоліки, виявлені в ході будівництва, а також у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі виконаної проектно-кошторисної документації і результатів пошукових робіт. Відповідно до ч. 2 ст. 891 ЦК України у разі виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації або в пошукових роботах підрядник на вимогу замовника зобов'язаний безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію або здійснити необхідні додаткові пошукові роботи, а також відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено договором або законом.

У ч. 1 ст. 891 ЦК України, у нормі ч. 2 двічі прослідковується та сама непослідовність – згадується про результат проектних робіт – проектно-кошторисну документацію і самі пошукові роботи, а не їхній результат.

Виходячи з позиції, що предметом договору підяду на проведення проектних і пошукових робіт, як і будь-якого іншого різновиду договору підяду, є робота та її результат³, на нашу думку, норми ст. 891 ЦК України повинні бути сформульовані так, щоб відображати відповідальність підрядника за предмет у цілому — як за роботу (проектну та (або) пошукову), так і за її результат (проектно-кошторисну документацію та (або) дані, отримані внаслідок проведення пошукових робіт).

У ч. 2 ст. 891 ЦК України зазначається про відповідальність підрядника за недоліки проектно-кошторисної документації та пошукових робіт у формі відшкодування збитків. Слід відзначити, що чинне законодавство України не містить жодних обмежень щодо розміру збитків, які повинні відшкодуватися підрядником. Відповідно до формулювання ч. 2 ст. 891 ЦК України відшкодування завданих збитків можливе, якщо інше не встановлено договором або законом. А це означає, що сторони можуть передбачити у договорі інші форми відповідальності на випадок допущення підрядником недоліків у проектних і пошукових роботах чи їхніх результатах.

У загальних положеннях про відповідальність за порушення зобов'язання (ст. 611 ЦК України) безоплатне перероблення недоліків, здійснення додаткових робіт не зазначене серед правових наслідків порушення зобов'язання. Проте норма ст. 611 ЦК України сформульована таким чином, що вона називає лише деякі правові наслідки, інші можуть бути передбачені або законом, або сторонами у договорі. Не всі з названих правових наслідків є формами цивільно-правової відповідальності. До останніх, зокрема, належать сплата неустойки, відшкодування збитків, моральної шкоди⁴.

Неоднозначні точки зору в юридичній літературі висловлені щодо того, чи є безоплатне перероблення проектно-кошторисної документації формою цивільно-

правової відповідальності. Їхню суть можна звести до двох основних позицій. Згідно з першою вимоги про безоплатну ліквідацію недоліків проектно-кошторисної документації є формою цивільно-правової відповідальності⁵. Вона обґрунтовується тим, що підрядник виконує перероблення проектно-кошторисної документації в умовах примусу, при цьому несе матеріальні втрати (адже роботи проводяться безоплатно). Проте існує й інша точка зору, відповідно до якої покладений на підрядника обов'язок безоплатно переробити недоброякісно виконану проектно-кошторисну документацію не може бути кваліфікований як форма відповідальності, оскільки це не що інше, як виконання боржником свого зобов'язання в натурі⁶.

Дана дискусія має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення. Оскільки її вирішення в першому випадку свідчитиме про правильність або неправильність формулювання норми ч. 2 ст. 891 Цивільного кодексу України, а в другому – про обґрунтованість покладення на підрядника в судовому порядку при вирішенні спорів обов'язку безоплатно усунути недоліки проектних і пошукових робіт та їхніх результатів як форми відповідальності за порушення зобов'язання за договором. Останнє, як свідчить аналіз судової практики, має місце нині.

Спробуємо вирішити наведену дискусію, спираючись на теоретичні положення про відповідальність та норми ЦК України.

Суть цивільно-правової відповідальності полягає у тому, що у боржника з'являється новий юридичний обов'язок. При порушенні договірною зобов'язання він приєднується до невиконаного і виступає як додатковий обов'язок (стягнення збитків, сплата неустойки)⁷.

Проте безоплатне перероблення проектно-кошторисної документації, як і безоплатне здійснення необхідних додаткових пошукових робіт, не є додатковим обов'язком підрядника. В даному випадку має місце виконання основного зобов'язання належним чином. Основним зобов'язанням за досліджуваним договором є здійснення проектних робіт для розроблення проектно-кошторисної документації та (або) здійснення пошукових робіт для отримання на їхній основі певних даних. Відповідно до ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких вимог і умов – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. А будь-який договір підряду на проведення проектних і пошукових робіт спрямований на виконання таких робіт та отримання їхніх результатів без недоліків. Таким чином, безоплатне перероблення проектно-кошторисної документації та здійснення необхідних додаткових пошукових робіт є діями підрядника, спрямованими на виконання основного зобов'язання належним чином. Тому їх не слід розглядати як форму відповідальності. Отже, на нашу думку, правильною є друга із названих точок зору.

Оскільки безоплатне усунення недоліків не є формою відповідальності, пропонуємо виключити положення про безоплатне усунення недоліків із ч. 2 ст. 891 ЦК України про відповідальність підрядника за недоліки документації та робіт.

Про безоплатне усунення недоліків згадується і в загальних положеннях про підряд. Зокрема, у ст. 858 ЦК України «Відповідальність підрядника за неналежну якість роботи». У ч.1 ст. 858 ЦК України зазначається: якщо робота виконана

підрядником з відхиленням від умов договору підряду, які погіршили роботу або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника: 1) безоплатного усунення недоліків у розумний строк; 2) пропорційного зменшення ціни роботи; 3) відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлене договором.

Проте пропорційне зменшення ціни роботи та відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, як і безоплатне усунення недоліків у розумний строк, не є додатковими обов'язками до основного, тобто не є формами відповідальності. Це права замовника, які виникають внаслідок порушення підрядником договору підряду, в тому числі й договору підряду на проведення проектних і пошукових робіт. Такі самі справа замовника передбачені в ч. 1 ст. 852 ЦК України.

Тобто в ч. 1 ст. 858 ЦК України не врегульовується питання про цивільно-правову відповідальність. Натомість інші частини ст. 858 ЦК України присвячені відповідальності підрядника за договором підряду. Зокрема, у ч. 2 та ч. 3 ст. 858 ЦК України зазначається про відшкодування збитків підрядником; у ч. 4 ст. 858 ЦК України зазначається про умову договору підряду про звільнення підрядника від відповідальності; у ч. 5 ст. 858 ЦК України врегульовується відповідальність підрядника за якість наданого ним матеріалу. Очевидно назва статті не відповідає її змісту. Зазначення прав замовника при порушенні підрядником умов договору підряду у ст. 858 ЦК України, яка в основному присвячена відповідальності підрядника за договором підряду, на практиці може призводити до неправильного тлумачення та застосування норми ч. 1 цієї статті. Тому пропонуємо змінити назву ст. 858 ЦК України «Відповідальність підрядника за неналежну якість роботи» на «Правові наслідки порушення підрядником умов договору підряду». Адже правовими наслідками порушення підрядником умов договору є і відповідальність підрядника, і виникнення у замовника прав вимагати від підрядника вчинення певних дій.

Норми ст. 858 ЦК України про відповідальність підрядника, відповідно до ч. 4 ст. 837 ЦК України, застосовуються і до відносин за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт.

Так, керуючись ч. 2 ст. 858 ЦК України, підрядник за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт має право замість усунення недоліків роботи, за які він відповідає, безоплатно виконати роботу заново з відшкодуванням замовникові збитків, завданих простроченням виконання. У цьому разі замовник зобов'язаний повернути раніше передані йому проектно-кошторисну документацію та дані, отримані на основі проведення пошукових робіт, підрядникові.

Якщо відхилення в роботі від умов договору підряду на проведення проектних і пошукових робіт або інші недоліки у роботі є істотними та такими, що не можуть бути усунені, або не були усунені у встановлений замовником розумний строк, замовник може відмовитися від договору. У такому випадку підрядник на вимогу замовника буде нести відповідальність у формі відшкодування збитків (відповідно до ч. 3 ст. 858 ЦК України).

Сторони в договорі підряду на проведення проектних і пошукових робіт можуть передбачити умови про звільнення підрядника від відповідальності за певні недоліки роботи. Проте згідно з ч. 4 ст. 858 ЦК України така умова не звільняє підрядника від відповідальності за недоліки, які виникли внаслідок

умисних дій або бездіяльності підрядника. Прикладом застосування ст. 858 ЦК України до відносин за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт є постановва Судової палати у господарських справах Верховного суду України від 27. 03. 2007 р. у справі № 21/38⁸.

Про відповідальність підрядника згадується і в інших нормах загальних положень про підряд. Так, керуючись ч. 2 ст. 849 ЦК України, замовник за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт, має право відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків підрядником, якщо останній своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає очевидно неможливим.

Вище йшлося про недоліки проектних і пошукових робіт та їхніх результатів, які виявлені вже після прийняття їх замовником. Проте недоліки у виконанні проектних і пошукових робіт можуть бути виявлені замовником і під час виконання цих робіт. Права замовника в цьому випадку врегульовані ч. 3 ст. 849 ЦК України. Так, якщо під час виконання роботи стане очевидним, що вона не буде виконана належним чином, замовник має право призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги – відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення роботи іншій особі за рахунок підрядника.

Тут одностороння відмова замовника від договору є засобом оперативного впливу, а відшкодування збитків – мірою цивільно-правової відповідальності, які можуть бути застосовані одночасно як наслідки порушення підрядником зобов'язання за договором підряду⁹.

Прикладом застосування норми ч. 3 ст. 849 ЦК України до відносин за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт є рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 13.09.2006 р. у справі № 7/197¹⁰.

За несвоєчасне виправлення недоліків сторони можуть передбачити в договорі підряду на проведення проектних і пошукових робіт неустойку. Варто погодитися з позицією Г. Л. Знаменського, який вважає, що в такому випадку зобов'язання забезпечується подвійною санкцією: одна з них (вимога про безоплатну ліквідацію недоліків) спрямована на забезпечення якісного виконання зобов'язання, а інша (неустойка) — на забезпечення своєчасного виконання цього додаткового зобов'язання підрядником. Водночас ці взаємопов'язані санкції спрямовані на стимулювання реального виконання зобов'язання щодо якості проектних і пошукових робіт¹¹.

На підрядника за договором підряду на проведення проектних і пошукових робіт умовами договору може покладатися відповідальність у формі штрафу (пені) за недотримання загального чи проміжних строків виконання таких робіт. Адже дотримання строків у договорі підряду на проведення проектних і пошукових робіт є дуже важливим. При цьому сторони можуть передбачити в договорі умову про те, що суми неустойки, сплачені підрядником за порушення строків виконання окремих робіт, повертаються підрядникові у разі закінчення всіх робіт до встановленого договором граничного терміну.

Аналогічне положення закріплюється у ч. 3 ст. 883 ЦК України щодо договору будівельного підряду. Але договір будівельного підряду і договір підряду на проведення проектних і пошукових робіт є самостійними різновидами договору підряду, і норми одного з них не можна поширювати на відносини, які регулюються іншим. Тому вважаємо за доцільне закріпити це положення у нормах § 4

Глави 61 ЦК України, зокрема, у ч. 3 ст. 891 ЦК України. Воно стане стимулюючим фактором для виконання підрядником проектних і пошукових робіт належним чином у встановлений сторонами строк (термін).

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо внести зміни до ЦК України, виклавши ст. 891 ЦК України про відповідальність підрядника за договором підядру на проведення проектних і пошукових робіт у такій редакції: «Стаття 891. Відповідальність підрядника за недоліки проектних і (або) пошукових робіт та їхніх результатів

1. Підрядник відповідає за недоліки проектних і (або) пошукових робіт та їхніх результатів, включаючи недоліки, виявлені в ході будівництва, а також у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі результатів проектних і (або) пошукових робіт.

2. У разі виявлення недоліків у проектних і (або) пошукових роботах чи їхніх результатах підрядник зобов'язаний відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлене договором або законом.

3. Суми неустойки (пені), сплачені підрядником за порушення строків виконання окремих проектних і (або) пошукових робіт, повертаються підрядникові у разі закінчення всіх робіт до встановленого договором.

Отже, цивільно-правова відповідальність підрядника за договором підядру на проведення проектних і пошукових робіт визначається сторонами у договорі відповідно до загальних норм про відповідальність за порушення зобов'язання (Глава 51), загальних положень про підряд (§ 1 Глави 61) та норм про підряд на проектні та пошукові роботи (§ 4 Глави 61) ЦК України.

Безоплатне перероблення проектно-кошторисної документації та здійснення необхідних додаткових пошукових робіт у разі неналежного виконання зобов'язання підрядником за договором підядру на проведення проектних і пошукових робіт є не формою відповідальності, а діями підрядника, спрямованими на належне виконання основного зобов'язання за договором. Тому пропонуємо викласти ст. 891 ЦК України у новій запропонованій нами редакції.

Назва ст. 858 ЦК України «Відповідальність підрядника за неналежну якість роботи» не відповідає її змісту, що призводить до неправильного тлумачення та використання норми ч.1 цієї статті, в якій йдеться про права замовника при порушенні підрядником умов договору, на практиці. Тому пропонуємо змінити назву вказаної статті на «Правові наслідки порушення підрядником умов договору підядру».

1. *Канзафарова І. С.* Теорія цивільно-правової відповідальності: Монографія. – Одеса: Антропринт, 2006. – С. 173. 2. *Постанова* Вищого господарського суду України від 11.06.2008 р. у справі № 20/382 пд / Єдиний державний реєстр судових рішень. № рішення 1749638. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>. 3. *Науково-практичний коментар* Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 2. – 2006. – 1088 с. – С. 439. 4. Там само. – С. 129. 5. *Басин Ю.Г.* Правовые вопросы проектирования в строительстве. – М.: Госюриздат, 1962. – 164 с. – С.137; *Знаменский Г.Л.* Ответственность по договору на выполнение проектных и изыскательских работ: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Москва, 1968. – С. 139–141; *Рассудовский В.А.* Договор на выполнение проектных и изыскательных работ в капитальном строительстве. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С.126. 6. *Договоры* в социалистическом хозяйстве / Отв. ред. О.С. Йоффе. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1964. – С. 224. 7. *Савицька А. М.* Суть цивільно-правової відповідальності // *Юридична відповідальність (цивілістичні аспекти)*

ти) / За ред. к.ю.н., доц. Н. І. Титової. – Львів: Вища школа, 1975. – С. 6. **8.** *Постанова* Судової палати в господарських справах Верховного суду України від 27 березня 2007р. // *Юридична Україна*. – 2007. – № 9. – С.105 – 108. **9.** *Науково-практичний коментар* Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 2. – 2006. – С. 130. **10.** *Рішення* Господарського суду Дніпропетровської області від 13.09.2006 р. у справі № 7/197 [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. № рішення 164325 Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>. **11.** *Знаменский Г. Л.* Ответственность по договору на выполнение проектных и изыскательских работ: Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1968. – 285 с. – С. 160.